

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Пенязь Тетяни Олексіївни

«ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ІСТОРИЧНОЇ ЗАБУДОВИ

М. КРОПИВНИЦЬКОГО КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.»

представлену на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури

за спеціальністю 18.00.01 –

Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

На відгук подана дисертація в одному томі, що складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Результати дослідження викладені на 263 сторінках, включаючи 150 сторінок основного тексту. Ілюстративний матеріал включає 45 листів ілюстрацій, авторських схем та таблиць. Список літературних джерел містить 268 позицій. Також додано документи що підтверджують впровадження результатів дослідження.

Актуальність теми дослідження. Дисертація Т. О. Пенязь «Принципи формування архітектури історичної забудови м. Кропивницького кінця ХІХ – початку ХХ ст.» має велике практичне значення, що є особливо важливим в контексті передусім теоретичної парадигми спеціальності 18.00.01. Значний обсяг опрацьованих архівних даних в сумі з авторськими натурними дослідженнями дозволили пошукачу кристалізувати принципи консервації, реконструкції та ревіталізації історичного спадку міст та містечок центральної України, що до того не були в достатній мірі висвітлені у відповідних професійних роботах. Покрокові рекомендації, подані автором, можуть та мають бути екстрапольовані не лише на Кропивницький, а й на аналогічні за історико-економічними умовами населені пункти України, та будуть у нагоді як при повоєнній відбудові, так і при подальшому розвитку означених міст, продовжуючи політику децентралізації, як складової частини державної стратегії розвитку регіонів. Важливим для нас є те, що авторка вдало поєднає глибокий теоретичний інструментарій з багаторічним практичним досвідом, що підтверджується матеріалами, наведеними в додатках.

Структура представленого дослідження цілком відповідає меті (полягає у дослідженні планувальних, композиційних і стилєвих особливостей забудови кінця XIX – початку XX ст. центрального ареалу м. Кропивницького (Єлисаветграда) та визначенні сучасних принципів і прийомів регенерації міського середовища історичного центру міста, у розробленні практичних рекомендацій щодо інтеграції історичної забудови у центральний ареал сучасного м. Кропивницького.) та поставленим завданням, які авторка сформулювала і послідовно вирішила у трьох розділах роботи.

Основні позиції роботи викладено у Вступі. У першому розділі представлено узагальнення теоретичної бази роботи, передусім досліджень, присвячених формуванню провінційних міст Центральної України, зокрема Єлисаветграда (Кропивницького). Проаналізовано праці, що охоплюють етапи розвитку військових укріплень і повітових міст, стилєвих трансформацій архітектури XIX – початку XX ст., а також сучасні підходи до збереження історичної спадщини та реставраційно-реконструктивні практики. Дослідження спирається на архівні картографічні та проектні матеріали, неопубліковані фахові праці, іконографічні джерела та сучасні фотофіксації. Встановлено, що комплексного аналізу формування архітектурного середовища Єлисаветграда цього періоду досі не існує. Розглянуто історію містоутворення від деревоземляних укріплень Київської Русі до фортець XVIII ст., зокрема під впливом французької та голландської фортифікаційної школи. Показано поступову децентралізацію забудови у провінційних містах, що відбувалась через перехід від уніфікованих проєктів до створення місцевих архітектурних структур. Відзначено роль «зразкових» проєктів як засобу стандартизації забудови й трансформації стилєвої парадигми: від класицизму до еклектичних елементів східної й середньовічної архітектури. Окрему увагу приділено етапам формування архітектурно-планувальної структури міста з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників: адміністративних, соціальних, кліматичних та культурних. Також охарактеризовано сучасний стан збереження архітектурної спадщини Кропивницького кінця XIX – початку XX ст.

Методологічний апарат не представлений в першому розділі дисертації, але розкритий широко, проходячи через весь другий розділ, що є основним теоретичним блоком роботи. У ньому застосовано історико-генетичний, фактологічний, міждисциплінарний і структурний підходи. Складові дослідження включають аналіз джерел, емпіричне вивчення об'єктів, типологізацію планувальних рішень, стильову класифікацію та формулювання практичних рекомендацій із ревіталізації спадщини. З'ясовано, що більшість історичної забудови зосереджена в центрі міста. Виокремлено типи громадських та житлових будівель і схеми їх планування: анфіладні, коридорні, зальні тощо. Фасади вирізняються композиційною насиченістю, незалежною від планувальної структури. Проаналізовано стилістику: класицизм, еклектика, історизм (понад 50% об'єктів), а також форми модерну — ретроспективні, декоративні та раціональні (разом 43%). Архітектурна мова визначалась історичними прототипами, функцією будівель та соціальним статусом замовника. Сформовано уявлення про внесок провідних архітекторів Єлисаветграда, серед яких Я. Паученко, О. Лішневський, О. Кішкін та ін.

Третій розділ зосереджений на імплементації теоретичного доробку у практичну діяльність. Проаналізовано етапи трансформації просторово-планувальної композиції історичного центру Кропивницького впродовж другої половини XX — початку XXI ст., які спричинили порушення історичної цілісності міського середовища. Визначено проблеми, викликані реконструкціями 1950–1980-х років, випадковими втручаннями 1990–2000-х та урбаністичними викликами сучасності.

Запропоновано систему принципів інтеграції об'єктів архітектурної спадщини у сучасне середовище:

- **Загальні принципи:** спадкоємність просторових зв'язків і використання сучасних інженерних технологій.
- **Спеціальні принципи:** типологічна адаптивність функціонального насичення історичного центру; контекстуальне розкриття образності середовища засобами інфографіки, озеленення, мала архітектурна пластика.

На *містобудівному рівні* запропоновано створення нових поліфункціональних просторів у зонах колишніх промислових осередків із ревіталізацією історичних об'єктів (приклади — студентські проєкти центру дитячого мистецтва, науково-дослідного осередку).

На *об'єктному рівні* наведено приклади реконструкцій будівель із використанням ремінісценцій історичних фасадів.

На *предметно-просторовому рівні* акцент зроблено на відновленні мощення, візуальних елементів та озеленення, характерних для історичних періодів, з метою надання сучасному середовищу рис спадкоємності.

Узагальнено практичні рекомендації, спрямовані на покращення якості міського середовища, розвиток туризму, підтримку культурної ідентичності та подальші дослідження архітектурної спадщини Кропивницького.

На нашу думку, назви підрозділів інколи є занадто розлогими та дублюють перші абзаци тексту, що є надмірним повторюванням (як у випадку підрозділу 2.2. «Методика дослідження впливу типологічних чинників на розміщення будівель в структурі міста та на особливості їх планувальних рішень»).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій підтверджується знанням та узагальненням науково—теоретичних та натурних досліджень в різних галузях знань, забезпечується обраним міждисциплінарним апаратом роботи та застосуванням сучасних методів дослідження, впровадженням результатів дисертації у сферу практичної реалізації та у навчальний процес.

Наукова новизна результатів, отриманих у підсумку дисертаційної роботи Т. О. Пенязь не викликає сумніву. Дослідження торкається тем, що раніше були лакуною вітчизняної архітектурної історіографії: характеру діяльності архітекторів військових поселень та повітових міст на кожному етапі процесу формування структури державних установ архітектурно-будівельної діяльності із часу заснування XVIII ст. — початку XX ст.; та тенденцій застосування композиційних і стильових характеристик провінційних міст Центральної України кінця XIX — початку XX ст. у їх перебудові та розширенні XX — початку XXI ст.

Значну цінність для перспективних досліджень становлять запропоновані практичні рекомендації, підтверджені авторськими проектними розробками.

Практичне значення даної роботи. Сучасна українська архітектурно-будівельна діяльність стикається з безпрецедентними у новітній історії викликами, пов'язаними з катастрофічними руйнуваннями, спричиненими повномасштабною військовою агресією. Між тим, численні проблеми, пов'язані з дослідженням, систематизацією, збереженням та ревіталізацією культурного спадку поставали перед архітекторами і в попередні періоди. Особливо актуальним це було й лишається для малих та середніх міст Центральної та Південно-Східної України, яким приділялося недостатньо наукової уваги та фінансування для відповідних досліджень, та, що важливо, підготовки кваліфікованих місцевих спеціалістів та проведення освітньо-популяризаційної роботи з населенням. Саме тому кандидатське дослідження Тетяни Пенязь, що містить окрім ґрунтовної теоретичної частини, конкретні практичні пропозиції та покрокову стратегію буде надзвичайно корисним для органів місцевого самоуправління та архітектурного нагляду й контролю щодо проведення послідовної кваліфікованої політики по збереженню та відновленню спадку і подальшій роботі з історичними центрами міст для формування гармонійного, туристично та інвестиційно привабливого середовища. Що має пряме відношення та відповідає духу й суті державної політики децентралізації з передачею місцевій владі бюджетів та повноважень.

Тема роботи пов'язана з міжнародними пам'яткоохоронними документами, зокрема: «Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту» (Гаага, 1954), «Хартія з питань збереження та реставрації історичних пам'яток і визначних місць» (Венеція, 1964), «Конвенція про захист всесвітньої і природної спадщини» (Париж, 1972, 1975), «Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи» (Гренада, 1985), «Міжнародна хартія з охорони історичних міст» (Вашингтон, 1987).

Повнота викладу матеріалів дослідження підтверджується, окрім необхідної кількості профільних статей у вітчизняних та закордонних фахових

виданнях, виступами на професійних конференціях та наведеними у додатках актами впровадження.

Оцінка мови, стилю та оформлення дисертації й автореферату. Дисертаційну роботу написано на достатньому академічному рівні. Понятійний апарат використаний в цілому вірно та науково виважено, з окремими незначними неточностями. Зокрема, на с. 22, термін «башта» означений як «споруда круглої або кутової в плані форми, висота яких набагато перебільшує горизонтальні розміри», що не є справедливим для багатьох пізніх фортифікаційних башт, особливо ХІХ ст. – періоду дисертаційного дослідження. Стиль викладення основного матеріалу, нових наукових положень, результатів та теоретичних висновків дисертації є доступним та забезпечує можливість їх сприйняття та використання.

Автореферат ідентичний змісту дисертаційної роботи, написаний лаконічно, грамотно, на високому професійному рівні. Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає вимогам державних стандартів України.

До дисертаційної роботи є окремі **зауваження та побажання**:

1. Зазначаючи новизну отриманих результатів у вступній частині, автор відмічає у пункті «вперше» позицію «досліджена генеза планувально-конструктивної структури дерево-земляних укріплень поселень центральної України протягом Х - ХVІІІ ст.». Між тим, в підрозділі 1.1, де описується теоретична база дослідження, приводяться посилання на численні роботи, що були дотичні до даного питання: «Дослідження типології укріплених поселень центральної України ХІV – ХVІІІ ст. надані у книзі І. - С. Вінокур, О. М. Титовою, І. К. Свешніковим [28]. Процес формування воєнізованих областей центральної і східної України наданий у монографії В. О. Пірка [171]. О. В. Глушок проаналізував планувально-конструктивні особливості фортець ХІV – ХVІ ст. ...». Відповідно, враховуючи як авторське структурне упорядкування, так і доробки попередників, вважаємо за доцільне перенести позицію з пункту «вперше» до пункту «вдосконалено» або «Отримали подальший розвиток».

2. В роботі вкрай не вистачає закордонних професійних джерел. З 5-и наведених у списку літератури іншомовних позицій лише одна написана не вітчизняними дослідниками. Між тим, дисертація безпосередньо торкається світового досвіду, зокрема у підрозділі 2.4 «Методологічні засади впливу стильового розвитку європейської і російської архітектури XIX – початку XX ст. на його формування у провінційних містах України». На нашу думку, роботу значно збагатили б посилання на дослідження Ніколауса Певзнера (Nikolaus Pevsner), Зігфріда Гідіона (Siegfried Giedion), Франсуази Шой (Françoise Choay), Робіна Міддлтона (Robin Middleton) та ін.

3. Підрозділ 1.1 починається текстом (на ст. 36), що фактично дублює частину анотації з загальним описом структури роботи. Надписи в таблиці 1.7 та с. 61 важко читаються, через низьку якість збереженого зображення. Відмічені незначні технічні неточності та помилки переважно механічного характеру, обписки та повтори всередині речень.

Наведені зауваження та побажання не торкаються принципових наукових положень дисертації і тому не знижують її наукову та практичну цінність. Друге зауваження може бути враховане в подальшій роботі здобувача над означено тематикою, оскільки у представленій роботі закладений значний потенціал для наступних актуальних науково-практичних рекомендацій за даною темою.

Висновок.

За актуальністю розглянутих задач, обсягом досліджень, науковим рівнем і практичною цінністю отриманих результатів дисертація є завершеною, самостійно виконаною роботою, відповідає вимогам п. 11, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» Міністерства освіти і науки України, щодо кандидатської дисертації. Наукове значення одержаних результатів дозволяє визначити роботу, як подальший розвиток історико-архітектурних досліджень завдяки розробці наукових принципів та методичних рекомендацій щодо сучасної реконструктивної, проєктної та управлінської практики містобудування. Дослідження

«Принципи формування архітектури історичної забудови м. Кропивницького кінця XIX – початку XX ст.» є закінченою науковою працею, а її автор, Пенязь Тетяна Олексіївна, заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Доктор архітектури, доцент,
учений секретар відділення синтезу
пластичних мистецтв НАМ України

Андрій МАРКОВСЬКИЙ

